

SPORMETRE
The Journal of Physical Education and Sport Sciences
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi

DOI: 10.33689/spormetre.1558341
Research Article

Geliş Tarihi (Received): 30.09.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 10.12.2025

Online Yayın Tarihi (Published): 30.12.2025

FUTBOL HAKEMLERİNİN ÖZ-YETERLİK DÜZEYLERİ VE STRESE İTEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Onur Akyüz^{1*}, **Hüseyin Nasip Özaltay²**, **Buse Sulu³**

¹ Ankara Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Ankara, TÜRKİYE

² Dicle Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Diyarbakır, TÜRKİYE

³ İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul, TÜRKİYE

Öz: Çalışmanın amacı futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeyleri ve strese iten faktörleri incelemektir. Örneklem grubu uygun örnekleme yöntemi kullanılarak 2020 – 2021 futbol sezonunda TFF’de faal futbol hakemliği yapan hakemlerden gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Çalışmada 30’u kadın ve 298’i erkek hakem yer almaktadır. Araştırmada Myers ve ark., (2012) tarafından geliştirilen, Karaçam ve Pulur (2017) tarafından Türkçe geçerliği ve güvenirliği yapılan Hakem Öz Yeterlik Ölçeği ile Koca ve Yıldız (2018) tarafından geliştirilen Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde katılımcıların kişisel bilgilerinin dağılımlarını belirlemek için yüzde ve frekans tanımlayıcı istatistik yöntemleri, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiştir. Ayrıca t-testi, anova testi, post-hoc (Tukey) ve pearson korelasyon analizi yöntemleri kullanılmıştır ($\alpha = 0.05$). Araştırma bulguları, futbol hakemlerinin öz-yeterlik düzeylerinin cinsiyet, yaş, hakemlik deneyimi ve klasman değişkenlerine göre anlamlı biçimde farklılaştığını; özellikle yaş ve deneyim arttıkça öz-yeterliğin yükseldiğini, strese iten faktörlerin ise sınırlı düzeyde farklılık gösterdiğini ve genel olarak hakem öz-yeterliği ile strese iten faktörler arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Futbol hakemleri, öz yeterlik, stres

EXAMINATION OF SELF-EFFICACY LEVELS AND STRESS RESOURCES OF FOOTBALL REFEREES

Abstract: The aim of the study is to examine the self-efficacy levels of football referees and the factors that cause stress. The sample group was determined on a voluntary basis from referees who were active football referees in the TFF during the 2020-2021 football season using the convenience sampling method. The study included 30 female and 298 male referees. In the study, the Referee Self-Efficacy Scale developed by Myers et al. (2012), the Turkish validity and reliability of which was made by Karaçam and Pulur (2017), and the Stress Factors Scale of Football Referees developed by Koca and Yıldız (2018) were used. In the analysis of the data, percentage and frequency descriptive statistics were used to determine the distribution of the participants' personal information, and the skewness and kurtosis values of the data were checked to determine whether the data showed a normal distribution. In addition, t-test, anova test, post-hoc (Tukey) and pearson correlation analysis methods were used ($\alpha = 0.05$). The research findings revealed that the self-efficacy levels of football referees differ significantly according to gender, age, refereeing experience and classification variables; that self-efficacy increases especially as age and experience increase, that the factors that cause stress vary to a limited extent and that there is a weak negative relationship between referee self-efficacy and stress factors in general.

Keywords: Football referees, self-efficacy, stress

* Sorumlu Yazar: Onur Akyüz, Arş. Gör. Dr., E-mail: onurakyuz1986@gmail.com

GİRİŞ

Hakemler, sportif oluşumların organizatörleri tarafından görevlendirilen ve belirlenmiş krallar çerçevesinde yarışmaların sağlıklı bir şekilde tamamlanması, maçın kazananı ve kaybedenini, alınan puanları ve cezaları tespit edip belirleyen kişidir (Yetim ve Cengiz, 2010). Spor müsabakalarında elde edilen skorları belirlemek ve oyun kurallarının uygulanmasını sağlamak için seçilen kimseye hakem denir (Durna, 1997).

Futbol hakemliğinin tarihi geçmişi, futbolun tarihi geçmişi ile ortak bir başlangıçta seyretmektedir. 19. Yüzyılın başlarına kadar maçlarda hakemlik görevini takım kaptanlarının üstlendiği ve bu yönetim şeklinin doğurduğu problemler nedeni ile sahaya girilmemesi şartıyla dışarıdan hakem ataması yapılmıştır (Radnedge, 1994).

Astronomik bir ekonomik oluşum haline gelen ve dünyadaki en büyük kitlelere hitabeden futbol, bilinçli izleyici olarak takip edilmediği zaman çözülmesi zor ve karmaşık problemleri beraberinde getirmektedir (Babacan, 1991). Bu popülerliğin sonucu olarak da hakemler verdikleri bazı kararlar ile sahadaki futbolcuların ve oynanan oyunun önüne geçerek daha çok ilgi çeker hale gelmişlerdir. Futbol müsabakalarının Fair Play anlayışı çerçevesinde tamamlanması açısından hakemler en yetkili unsurlardır (Orta, 2000). Dolayısı ile hakemlerin mesleki yetkinlikleri de oldukça değer teşkil etmektedir. Bu yetkinlik açısından hakemlik eğitimi diğer tüm meslek dallarında olduğu gibi, en üst düzeyde bilgi ve beceri düzeyine sahip eğitmenler tarafından yerine getirilmesi hakemler açısından da elzem bir öneme sahiptir (Dinç, 2017).

Organizmanın fiziksel ve psikolojik zorlanması nedeniyle tehdit edici ya da mücadele isteyen durum meydana geldiğinde, içsel dengeyi koruyarak bu durumla mücadele etme çabasına stres denir (Güllü ve Yıldız, 2019; Tiryaki, 2000). Kişinin çevresi, durumu (ailevi, fiziksel, psikolojik vb.) ve iş ortamı (işin önemi, doğası ve yükü, vb.) stres nedeni olabilmektedir (Yıldız, 2017). Stresin belirli düzeyi başarıya ya da hedefe ulaşmak için performansın gerçekleştirilmesinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Bu seviye her kişi için bireyseldir, kişiye enerji sağlar ve motivasyonunu artırır. Olumlu ve yüksek performansla bağlantılı olan stres; östres (olumlu/yapıcı/iyi) şeklinde isimlendirilir. Kötü yönetilen ya da aşırı dereceye ulaşmış stresin de bireyin sağlığına olumsuz etkileri olabilir ve yanlış kararlar vermesine sebep olabilir. Bu tür strese de; distres (üzüntü/sıkıntı/endişe) diyoruz (Şirin, 2021).

Yapılan araştırmalar, bireylerin iş ortamında stresten kaynaklanan fizyolojik ve psikolojik problemler ile birlikte performanslarında da azalmanın gerçekleştiğini belirtmektedir (Okutan ve Tengilimoğlu, 2002). Bilhassa çalışmanın verimi açısından o çalışmayı yapan kişinin, çalışmanın hedefe ne derece ulaştığını ortaya koyan bir unsur olduğu dikkate alındığında, çalışma verimini etkileyen faktörlerin üstüne odaklanılması önem arz etmektedir (Yıldız, 2017). Stresin çalışmaların verimini etkileyen en önemli etkenlerden birisi olduğu bilinmektedir (Jex, 1998). Bazen hakemlerin verdiği yanlış kararlar müsabakanın sonucuna direk etki edebilir. Bu durum kulüplerin ekonomik olarak zarar görmesine ve takım taraftarlarının psikolojik olarak üstünlüklerinin el değiştirmesine sebep olur ki bu da hakemlerin eleştirilmesine sebep olur. Kısacası hakemler performanslarıyla bir futbol müsabakasının zevkini de kalitesini de etkiler. Aynı şekilde hakemlerinde etkilendiği faktörlerin varlığı ve bu faktörlerin diğer değişkenlerle ilişki durumu önem arz etmektedir (Koca ve Yıldız, 2018).

Hakemlik, olumsuz durumlar ve baskı altında olunan koşullarda, sahip olunan deneyim ve bilgi seviyeleriyle pozisyon içerisinde gerçekleşen eylemleri doğru ve hızlı değerlendirmelidir.

Ayrıca bir müsabakayı yönetmek, müsabakanın birden fazla boyutuna dikkat ederek, sorunları çözmek ve düzeni sağlamak gibi sorumluluklar da hakemlerin görevidir (Karaçam ve Pulur, 2017). Tüm bu yetkinliklerin yerine getirilmesi esnasında öz-yeterlik kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. “Sosyal Öğrenme Kuramı” ile Bandura’nın (1977) açığa çıkarttığı öz-yeterlik kavramı, kişide verimli bir güç ve arzu sağlamaktadır (Bandura, 1977). Öz-yeterlik; kişinin belirli bir bölgede arzu edilen sonuçları gerçekleştirebilecek ihtiyaç duyulan davranışları doğru biçimde sergilemesine yönelik amacı ve performansın değişik düzeylerini başarılı bir şekilde tamamlayabilme yetisi şeklinde tanımlanmıştır (Çattık ve Aksoy, 2018; Yıldırım, 2015;). Diğer bir bakış açısıyla, bir kişinin becerilerini kullanarak yapabildiklerine yönelik yargılarının sonucuna öz-yeterlik diyoruz (Kahyaoglu ve Yangın, 2007).

Yapılan araştırmalara göre; daha doğru kararlar vermede, daha etkili performans sergilemede, mesleki bağımlılığı daha fazla olan, yönetici, antrenör ve diğer katılımcılardan daha çok saygı ile karşılanan ve stres düzeyi düşük olan hakemlerin öz-yeterlik seviyelerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Guillen ve Feltz, 2011; Karaçam ve Pulur, 2017). Hakemlerin stres kaynakları hem fiziksel hem de psikolojik nedenlerden kaynaklanmaktadır (Baştuğ ve ark., 2016). Stres, psikolojik bir durum olmakla birlikte, bireylerin davranışlarını, başka insanlarla ilişkilerini ve iş performansını olumsuz şekilde etkileyen ayrıca psikolojik ve fizyolojik yapılarda etkisi olan bir olgudur (Baştuğ ve ark., 2016). Bilimsel çalışmalar stresin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymuştur (Schneiderman ve ark, 2005). Hakemlik de stresin yoğun olduğu mesleklerden birisidir. Futbolu oynayan, seyreden ve yönetenler kadar hakemlerinde bu oyunun güzelleşmesinde katkısı vardır. Çünkü hakemler verdikleri ya da vermedikleri kararlar neticesinde futbol oynayan ya da seyredenleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Sonuç olarak futbol açısından vazgeçilemez olan hakemlerin bazı psikolojik özelliklerinin incelenmesi de yapılan bu çalışmanın değerini belirginleştirmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında yapılan çalışmanın amacı, futbol hakemlerinin öz-yeterlik düzeyleri ve strese iten faktörlerin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmamız ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. İki ve daha fazla değişkenler arasında birlikte değişim varlığını ya da düzeyini tespit etmeyi hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2005).

Araştırma Grubu

Araştırma grubunu, 2020-2021 futbol sezonunda değişik klasman ve bölgelerden 30 (%9)’u kadın ve 298 (%91)’i erkek olmak üzere toplam 328 futbol hakemi oluşturmaktadır ($\bar{X}$ yaş = 30,00 ± 6.276). Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin bireysel özelliklerine yönelik bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada katılımcı olan futbol hakemlerinin; yaş, cinsiyet, hakemlik yaşı ve klasmanlarına yönelik maddeler bulunmaktadır.

Hakem Öz-Yeterlik Ölçeği: Özgün şekli Myers ve ark., (2012) tarafından geliştirilen “Referee Self-Efficacy Scale” ve Türkçe uyarlaması Karaçam ve Pulur (2017) tarafından yapılan “Hakem Öz-Yeterlik Ölçeği” (HÖYÖ) kullanılmıştır. Ölçek “fiziksel yeterlik (beş madde), baskı (üç madde), karar verme (üç madde), iletişim (dört madde) ve oyun bilgisi (üç madde)”

olmak üzere toplam beş faktörden oluşmaktadır. 13 madde olan ölçek 5’li likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin her bir maddesinden alınacak olan yüksek puanlar maddenin dahil olduğu faktöre dayalı öz-yeterlik düzeyinin yüksek olduğunu gösterirken, ölçekte ters puanlamam madde yer almamaktadır. Ölçeğin faktörleri için hesaplanan iç tutarlık katsayıları “fiziksel yeterlik .87; baskı .87; karar verme .85; iletişim .80 ve oyun bilgisi .71” olarak hesaplanırken, ölçeğin tümü için .90 iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Bu araştırmada hesaplanan iç tutarlık katsayıları fiziksel yeterlik faktörü için .88, baskı faktörü için .92, karar verme faktörü için .59, iletişim faktörü için .57 ve oyun bilgisi faktörü için .61 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tümü için hesaplanan iç tutarlık katsayısı ise .83’tür.

Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği: Futbol hakemleri için Koca ve Yıldız tarafından 2018’de geliştirilen “Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği”, “dış faktörler, sosyal faktörler ve kişisel faktörler” olmak üzere üç boyuttan ve toplam 14 maddeden meydana gelmektedir. 5’li likert tipte derecelendirilen ölçeğin iç tutarlık katsayısı .93’tür. Bu araştırmada hesaplanan iç tutarlık katsayısı ise .76 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1 Katılımcıların Kişisel Bilgileri

Cinsiyet	f	%
Kadın	30	9
Erkek	298	91
Toplam	328	100
Medeni Durum	f	%
Evli	80	24
Bekar	248	76
Yaş	f	%
18-25 Yaş	89	27
26-30 Yaş	97	30
31-34 Yaş	68	21
35 ve Üstü Yaş	74	23
Toplam	328	100
Hakemlik Yılı	f	%
1 - 3 Yıl	98	30
4 - 6 Yıl	86	26
7 - 10 Yıl	58	18
11 ve Üstü Yıl	86	26
Toplam	328	100
Hakemlik Klasmanı	f	%
Aday Hakem	60	18
İl Hakemi	110	34
Bölgesel Hakem	70	21
Ulusal Hakem	46	14
Klasman Hakemi	42	13
Toplam	328	100

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 24.0 istatistik paket programında yapılmıştır. Hakemlerin kişisel özelliklerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı istatistikler uygulanmıştır. Verilerin normal dağılıma uyup uymadığını belirlemek için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiş; Tabachnick ve Fidell’e (2013) göre bu değerler $\pm 1,5$ aralığında ise ki çalışmada Çarpıklık: -283 Basıklık: ,811 olarak hesaplanmış ve parametrik testlerin uygulanabileceği kabul edilmiştir. Hakemlerin tanımlayıcı özelliklerine göre Öz-Yeterlik düzeyleri ile Strese İten Faktörleri incelemek amacıyla uygulanan parametrik Bağımsız Gruplar T-Testi, Tek Yönlü

Varyans Analizi (ANOVA), Post-Hoc testlerinden Tukey ve Pearson Korelasyon analizleri uygulanmıştır. Çalışmanın anlamlılık düzeyi ise $p < 0.05$ olarak ele alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin öz-yeterlik düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için T-Testi yapılmıştır.

Tablo 2. Hakem öz yeterliklerinin cinsiyet değişkeni açısından değerlendirilmesi

Değişkenler	Gruplar	n	x	ss	t testi		
					t	sd	p
Fiziksel Yeterlik	Kadın	30	4,35	0,53	-2,702	326	0,007*
	Erkek	298	4,60	0,48			
Oyun Bilgisi	Kadın	30	4,67	0,30	-2,102	326	0,036*
	Erkek	298	4,79	0,32			
Karar Verme	Kadın	30	4,67	0,28	-1,993	326	0,054
	Erkek	298	4,77	0,32			
Baskı	Kadın	30	4,64	0,52	-1,098	326	0,273
	Erkek	298	4,75	0,52			
İletişim	Kadın	30	4,88	0,20	4,522	326	0,000*
	Erkek	298	4,69	0,36			
Hakem Öz Yeterlik Ölçeği Genel	Kadın	30	4,62	0,23	-1,644	326	0,101
	Erkek	298	4,71	0,27			

* $p < 0,05$

Tablo 2’de uygulanan T-Testi sonucuna göre hakem öz yeterlik ölçeği ‘fiziksel yeterlik’, ‘oyun bilgisi’ ve ‘iletişim’ faktörlerinde kadın futbol hakemleri ile erkek futbol hakemleri ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma gözlemlenmektedir ($p < 0,05$). Uygulanan T-Testi sonucunda erkek futbol hakemlerinin ‘fiziksel yeterlik’ alt boyutu ortalama puanlarının ($x=4,60$) kadın futbol hakemleri puanlarına göre ($x=4,35$) daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($t=2,10$, $p=0,036$, $p < 0,05$). Erkek futbol hakemlerinin ‘oyun bilgisi’ alt boyutu ortalama puanlarının ($x=4,79$) kadın futbol hakemleri puanlarına göre ($x=4,67$) daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($t=2,70$, $p=0,007$, $p < 0,05$). Kadın futbol hakemlerinin ‘iletişim’ alt boyutu ortalama puanlarının ($x=4,88$) erkek futbol hakemleri puanlarına göre ($x=4,69$) daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($t=2,52$, $p=0,000$, $p < 0,05$). Tablo 2’de uygulanan T-Testi sonucuna göre hakem öz yeterlik ölçeği ‘kara verme’ ve ‘baskı’ alt boyutları ile hakem öz yeterlik ölçeği genel puan ortalamaları cinsiyet değişkeni açısından istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$).

Tablo 3. Futbol hakemlerini strese iten faktörlerin cinsiyete göre değerlendirilmesi

Değişkenler	Gruplar	n	x	ss	t testi		
					t	sd	p
Dış Faktörler	Kadın	30	3,48	0,50	-,576	326	0,567
	Erkek	298	3,54	0,86			
Sosyal Faktörler	Kadın	30	2,75	0,80	2,205	326	0,028*
	Erkek	298	2,37	0,90			
Kişisel Faktörler	Kadın	30	3,31	0,75	1,869	326	0,054
	Erkek	298	2,96	0,99			
Futbol Hakemleri Stres Ölçeği Genel	Kadın	30	3,16	0,37	3,114	326	0,046*
	Erkek	298	2,92	0,65			

* $p < 0,05$

Tablo 3’de uygulanan T-Testine sonucunda futbol hakemlerini strese iten faktörler ölçeği ‘‘dış faktör’’ ve ‘‘kişisel faktör’’ alt boyutuna göre cinsiyet değişkeni ortalama puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma gözlemlenmemiştir.

Uygulanan T-Testi sonucunda kadın futbol hakemlerinin ‘‘Sosyal Faktörler’’ alt boyutu ortalama puanlarının ($x=2,75$) erkek futbol hakemleri puanlarına göre ($x=2,37$) daha yüksek seviyede olduğu belirlenmiştir ($t=2,20$, $p=0,028$, $p<0,05$).

Uygulanan T-Testi sonucunda Futbol Hakemleri Stres Ölçeği ortalama puanları cinsiyet değişkeni açısından ele alındığında kadın futbol hakemlerinin ortalama puanlarının ($x=3,16$) erkek futbol hakemlerinin ortalama puanlarından ($x=2,92$) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir ($t=3,11$, $p=0,046$, $p<0,05$).

Tablo 4. Futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin yaş değişkenine göre değerlendirilmesi

Hakem Öz Yeterlik Ölçeği	Yaş Grupları	n	x	ss	F	p	Fark
Fiziksel Yeterlik	18-25 Yaş(1)	89	4,243	0,609	27,764	0,00*	1-2
	26-30 Yaş(2)	97	4,573	0,448			1-3
	31-34 Yaş(3)	68	4,776	0,288			1-4
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	4,795	0,271			2-3
	Toplam	328	4,576	0,492			2-4
Oyun Bilgisi	18-25 Yaş(1)	89	4,704	0,346	8,009	0,00*	1-3
	26-30 Yaş(2)	97	4,715	0,344			1-4
	31-34 Yaş(3)	68	4,873	0,231			2-3
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	4,883	0,273			2-4
	Toplam	328	4,783	0,318			
Karar Verme	18-25 Yaş(1)	89	4,637	0,296	13,890	0,00*	1-3
	26-30 Yaş(2)	97	4,708	0,327			1-4
	31-34 Yaş(3)	68	4,863	0,317			2-3
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	4,901	0,257			2-4
	Toplam	328	4,764	0,319			
Baskı	18-25 Yaş(1)	89	4,816	0,376	3,633	0,01*	
	26-30 Yaş(2)	97	4,605	0,704			
	31-34 Yaş(3)	68	4,755	0,491			2-4
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	4,829	0,363			
	Toplam	328	4,744	0,521			
İletişim	18-25 Yaş(1)	89	4,764	0,316	6,502	0,00*	1-2
	26-30 Yaş(2)	97	4,582	0,385			2-4
	31-34 Yaş(3)	68	4,721	0,365			
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	4,791	0,301			
	Toplam	328	4,707	0,354			
HÖYÖ Genel	18-25 Yaş(1)	89	4,597	0,286	17,678	0,00*	1-3
	26-30 Yaş(2)	97	4,627	0,251			1-4
	31-34 Yaş(3)	68	4,791	0,240			2-3
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	4,832	0,209			2-4
	Toplam	328	4,699	0,269			

* $p<0,05$

Tablo 4’te katılımcı futbol hakemlerinin hakem öz yeterlik ölçeği ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının farklılığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre;

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "fiziksel yeterlik" alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=27,764$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 26-30 yaş ($x=4,573$), 31-34 yaş ($x=4,776$) ve 35 ve üstü yaş ($x=4,795$) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 18-25 yaş futbol hakemleri ortalama puanlarından ($x=4,243$) daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "oyun bilgisi" alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=8,009$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 31-34 yaş ($x=4,873$) ve 35 ve üstü yaş ($x=4,883$) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 18-25 yaş ($x=4,704$) ve 26-30 yaş ($x=4,883$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "karar verme" alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=13,890$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 31-34 yaş ($x=4,863$) ve 35 ve üstü yaş ($x=4,901$) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 18-25 yaş ($x=4,637$) ve 26-30 yaş ($x=4,708$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "baskı" alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=13,890$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 35 ve üstü yaş ($x=4,829$) futbol hakemlerinin ortalama puanları, 26-30 yaş ($x=4,605$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "iletişim" alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=13,890$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 18-25 yaş ($x=4,764$) ve 35 ve üstü yaş ($x=4,707$) futbol hakemleri ortalama puanları, 26-30 yaş ($x=4,582$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Futbol hakemlerinin yaş değişkeni açısından hakem öz yeterlik ölçeği ortalama puanları ($F=17,678$, $p=0,00$, $p<0,05$) incelendiğinde; 31-34 yaş ($x=4,791$) ve 35 ve üstü yaş ($x=4,832$) futbol hakemlerinin ortalama puanları, 18-25 yaş ($x=4,597$) ve 26-30 yaş ($x=4,627$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Futbol hakemlerini strese iten faktörlerin yaş değişkenine göre değerlendirilmesi

Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği (FHSİFÖ)	Yaş Grupları	n	x	ss	F	p	Fark
Dış Faktör	18-25 Yaş(1)	89	3,309	0,692	7,152	0,00*	1-3 1-4 2-3
	26-30 Yaş(2)	97	3,418	0,901			
	31-34 Yaş(3)	68	3,846	0,803			
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	3,689	0,837			
	Toplam	328	3,538	0,836			
Sosyal Faktör	18-25 Yaş(1)	89	2,627	0,995	2,905	0,04*	1-4
	26-30 Yaş(2)	97	2,394	0,889			
	31-34 Yaş(3)	68	2,282	0,787			
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	2,265	0,836			
	Toplam	328	2,405	0,896			
Kişisel Faktör	18-25 Yaş(1)	89	3,054	0,903	3,452	0,02*	3-4
	26-30 Yaş(2)	97	3,062	0,990			
	31-34 Yaş(3)	68	2,659	1,127			
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	3,124	0,838			
	Toplam	328	2,990	0,976			
FHSİFÖ Genel	18-25 Yaş(1)	89	2,974	0,550	0,527	0,66	
	26-30 Yaş(2)	97	2,925	0,661			
	31-34 Yaş(3)	68	2,863	0,663			
	35 ve Üstü Yaş(4)	74	2,979	0,663			
	Toplam	328	2,938	0,632			

***p<0,05**

Tablo 5’de katılımcı futbol hakemlerinin futbol hakemlerini strese iten faktörler ölçeği ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının farklılığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre;

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün “dış faktör” alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir (F=7,152, p=0,00, p<0,05). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 31-34 yaş (x=3,846) ve 35 ve üstü yaş (x=3,689) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 18-25 yaş futbol hakemleri ortalama puanlarından (x= 3,309) daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün “sosyal faktör” alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir (F=2,905, p=0,04, p<0,05). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 18-25 yaş futbol hakemlerinin ortalama puanlarının (x=2,627), 35 ve üstü yaş grubu ortalama puanlarından (x=2,265) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün “kişisel faktör” alt boyutunun yaş değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı

gözlemlenmektedir ($F=3,452$, $p=0,02$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda yaş değişkenine göre 35 ve üstü yaş futbol hakemlerinin ortalama puanlarının ($x=3,124$), 31-34 yaş futbol hakemleri ortalama puanlarından ($x=2,659$) istatistiksel olarak daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Futbol hakemlerinin yaş değişkeni açısından futbol hakemlerini strese iten faktörler ölçeğinin ortalama puanları açısından istatistiksel düzeyde anlamlı farklılaşma olmadığı gözlemlenmiştir ($p>0,05$).

Tablo 6. Futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin hakemlik deneyimi değişkenine göre değerlendirilmesi

Hakem Öz Yeterlik Ölçeği	Hakemlik Deneyimi Grupları	n	x	ss	F	p	Fark
Fiziksel Yeterlik	1 - 3 Yıl(1)	98	4,127	0,559	60,727	0,00*	
	4 - 6 Yıl(2)	86	4,726	0,333			1-2
	7 - 10 Yıl(3)	58	4,779	0,272			1-3
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	4,800	0,278			1-4
	Toplam	328	4,576	0,492			
Oyun Bilgisi	1 - 3 Yıl(1)	98	4,687	0,327	17,855	0,00*	
	4 - 6 Yıl(2)	86	4,667	0,383			1-3
	7 - 10 Yıl(3)	58	4,943	0,155			1-4
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	4,899	0,223			2-3
	Toplam	328	4,783	0,318			2-4
Karar Verme	1 - 3 Yıl(1)	98	4,633	0,264	22,783	0,00*	
	4 - 6 Yıl(2)	86	4,667	0,396			1-3
	7 - 10 Yıl(3)	58	4,874	0,271			1-4
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	4,938	0,195			2-3
	Toplam	328	4,764	0,319			2-4
Baskı	1 - 3 Yıl(1)	98	4,878	0,315	19,500	0,00*	
	4 - 6 Yıl(2)	86	4,403	0,760			1-2
	7 - 10 Yıl(3)	58	4,851	0,360			2-3
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	4,860	0,325			2-4
	Toplam	328	4,744	0,521			
İletişim	1 - 3 Yıl(1)	98	4,796	0,252	14,506	0,00*	
	4 - 6 Yıl(2)	86	4,547	0,414			1-2
	7 - 10 Yıl(3)	58	4,612	0,372			1-3
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	4,831	0,296			2-4
	Toplam	328	4,707	0,354			3-4
HÖYÖ Genel	1 - 3 Yıl(1)	98	4,578	0,232	27,343	0,00*	
	4 - 6 Yıl(2)	86	4,612	0,312			1-3
	7 - 10 Yıl(3)	58	4,797	0,187			1-4
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	4,857	0,198			2-3
	Toplam	328	4,699	0,269			2-4

* $p<0,05$

Tablo 6’da katılımcı futbol hakemlerinin hakem öz yeterlik ölçeği ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının farklılığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre;

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ’nün ‘‘fiziksel yeterlik’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=60,727$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 4-6 yıl ($x=4,726$), 7-10 yıl ($x=4,779$) ve 11 ve üstü yıl ($x=4,800$) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 1-3 yıl ($x=4,127$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ’nün ‘‘oyun bilgisi’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=17,855$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 7-10 yıl ($x=4,943$) ve 11 ve üstü yıl ($x=4,899$) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 1-3 yıl ($x=4,687$) ve 4-6 yıl ($x=4,667$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ’nün ‘‘karar verme’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=22,783$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 7-10 yıl ($x=4,874$) ve 11 ve üstü yıl ($x=4,938$) futbol hakemlerinin ortalama puanlarının, 1-3 yıl ($x=4,633$) ve 4-6 yıl ($x=4,667$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ’nün ‘‘baskı’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=19,500$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 1-3 yıl ($x=4,878$), 7-10 yıl ($x=4,851$) ve 11 ve üstü yıl ($x=4,860$), 4-6 yıl ($x=4,403$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ’nün ‘‘iletişim’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=14,506$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 1-3 yıl ($x=4,796$) ve 11 ve üstü yıl ($x=4,831$) futbol hakemleri ortalama puanları, 4-6 yıl ($x=4,547$) ve 7-10 yıl ($x=4,612$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Futbol hakemlerinin hakemlik deneyimi değişkeni açısından hakem öz yeterlik ölçeği ortalama puanları ($F=27,343$, $p=0,00$, $p<0,05$) incelendiğinde; 7-10 yıl ($x=4,797$) ve 11 ve üstü yıl ($x=4,857$) futbol hakemlerinin ortalama puanları, 1-3 yıl ($x=4,578$) ve 4-6 yıl ($x=4,612$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 7. Futbol hakemlerini strese iten faktörlerin hakemlik deneyimi değişkenine göre değerlendirilmesi

Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği (FHSİFÖ)	Hakemlik Deneyimi Grupları	n	x	ss	F	p	Fark
Dış Faktör	1 - 3 Yıl(1)	98	3,163	0,606	11,258	0,00*	1-2 1-3 1-4
	4 - 6 Yıl(2)	86	3,593	0,863			
	7 - 10 Yıl(3)	58	3,828	0,944			
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	3,715	0,822			
	Toplam	328	3,538	0,836			
Sosyal Faktör	1 - 3 Yıl(1)	98	2,837	0,947	12,070	0,00*	1-2 1-3 1-4
	4 - 6 Yıl(2)	86	2,219	0,947			
	7 - 10 Yıl(3)	58	2,166	0,757			
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	2,260	0,687			
	Toplam	328	2,405	0,896			
Kişisel Faktör	1 - 3 Yıl(1)	98	3,086	0,854	0,684	0,56	
	4 - 6 Yıl(2)	86	2,986	1,105			
	7 - 10 Yıl(3)	58	3,000	0,946			
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	2,879	0,996			
	Toplam	328	2,990	0,976			
FHSİFÖ Genel	1 - 3 Yıl(1)	98	3,019	0,443	0,854	0,47	
	4 - 6 Yıl(2)	86	2,885	0,813			
	7 - 10 Yıl(3)	58	2,938	0,683			
	11 ve Üstü Yıl(4)	86	2,897	0,573			
	Toplam	328	2,938	0,632			

*p<0,05

Tablo 7’de katılımcı futbol hakemlerinin futbol hakemlerini strese iten faktörler ölçeği ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının farklılığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre;

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün ‘‘dış faktör’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir (F=11,258, p=0,00, p<0,05). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 4-6 yıl (x=3,163), 7-10 yıl (x=3,828) ve 11 ve üstü yıl (x=3,715) futbol hakemlerinin ortalama puanları, 1-3 yıl (x=3,163) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün ‘‘sosyal faktör’’ alt boyutunun hakemlik deneyimi değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir (F=12,070, p=0,00, p<0,05). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik deneyimi değişkenine göre 4-6 yıl (x=2,219), 7-10 yıl (x=2,166) ve 11 ve üstü yıl (x=2,260) futbol hakemlerinin ortalama puanları, 1-3 yıl (x=2,837) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün ‘‘kişisel faktör’’ alt boyutundan ve ölçeğin genel puanlarında hakemlik deneyimi değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir (p>0,05).

Tablo 8. Futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin hakemlik klasmanı değişkenine göre değerlendirilmesi

Hakem Öz Yeterlik Ölçeği	Hakemlik Klasmanı Grupları	n	x	ss	F	p	Fark
Fiziksel Yeterlik	Aday Hakemler(1)	60	3,847	0,402	81,244	0,00*	
	İl Hakemleri(2)	110	4,789	0,370			1-2
	Bölgesel Hakemler(3)	70	4,691	0,321			1-3
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,748	0,322			1-4
	Klasman Hakemleri(5)	42	4,676	0,276			1-5
	Toplam	328	4,576	0,492			
Oyun Bilgisi	Aday Hakemler(1)	60	4,622	0,297	9,248	0,00*	
	İl Hakemleri(2)	110	4,812	0,336			1-2
	Bölgesel Hakemler(3)	70	4,714	0,322			1-4
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,928	0,243			1-5
	Klasman Hakemleri(5)	42	4,889	0,240			3-4
	Toplam	328	4,783	0,318			3-5
Karar Verme	Aday Hakemler(1)	60	4,556	0,158	17,374	0,00*	1-2
	İl Hakemleri(2)	110	4,739	0,324			1-3
	Bölgesel Hakemler(3)	70	4,743	0,394			1-4
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,957	0,206			1-5
	Klasman Hakemleri(5)	42	4,952	0,216			2-4
	Toplam	328	4,764	0,319			2-5
Baskı	Aday Hakemler(1)	60	4,967	0,181	8,927	0,00*	3-4
	İl Hakemleri(2)	110	4,612	0,681			3-5
	Bölgesel Hakemler(3)	70	4,581	0,534			1-2
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,942	0,275			1-3
	Klasman Hakemleri(5)	42	4,825	0,323			2-4
	Toplam	328	4,744	0,521			3-5
İletişim	Aday Hakemler(1)	60	4,817	0,195	24,485	0,00*	
	İl Hakemleri(2)	110	4,882	0,244			1-3
	Bölgesel Hakemler(3)	70	4,479	0,414			1-4
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,511	0,361			2-3
	Klasman Hakemleri(5)	42	4,690	0,348			2-4
	Toplam	328	4,707	0,354			2-5
HÖYÖ Genel	Aday Hakemler(1)	60	4,496	0,132	16,930	0,00*	3-5
	İl Hakemleri(2)	110	4,776	0,261			1-2
	Bölgesel Hakemler(3)	70	4,638	0,308			1-3
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,792	0,204			1-4
	Klasman Hakemleri(5)	42	4,786	0,254			1-5
	Toplam	328	4,699	0,269			2-3

***p<0,05**

Tablo 8’de katılımcı futbol hakemlerinin hakem öz yeterlik ölçeği ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının farklılığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre;

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "fiziksel yeterlik" alt boyutunun hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=81,244$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre il hakemi ($x=4,812$), bölgesel hakem ($x=4,691$), ulusal hakem ($x=4,748$) ve klasman hakemi ($x=4,676$) ortalama puanlarının, aday hakem ($x=3,847$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "oyun bilgisi" alt boyutunun hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=9,248$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre il hakemi ($x=4,812$), ulusal hakem ($x=4,928$) ve klasman hakemi ($x=4,889$) ortalama puanlarının, aday hakem ($x=4,622$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ulusal hakem ($x=4,928$) ve klasman hakemi ($x=4,889$) ortalama puanlarının, bölgesel hakem ($x=4,714$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "karar verme" alt boyutunun hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=17,374$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre il hakemi ($x=4,739$), bölgesel hakem ($x=4,743$), ulusal hakem ($x=4,957$) ve klasman hakemi ($x=4,952$) ortalama puanlarının, aday hakem ($x=4,556$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ulusal hakem ($x=4,957$) ve klasman hakemi ($x=4,952$) ortalama puanlarının, il hakemi ($x=4,739$) ve bölgesel hakem ($x=4,743$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "baskı" alt boyutunun hakemlik deneyimi klasmanı açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=8,927$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre aday hakem ($x=4,967$) ortalama puanları, il hakemi ($x=4,612$) ve bölgesel hakem ($x=4,581$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ulusal hakem ($x=4,942$) ortalama puanlarının, il hakemi ($x=4,612$) ve bölgesel hakem ($x=4,581$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Klasman hakemi ($x=4,825$) ortalama puanlarının, bölgesel hakem ($x=4,581$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin HÖYÖ'nün "iletişim" alt boyutunun hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=24,485$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre aday hakem ($x=4,817$) ortalama puanları, bölgesel hakem ($x=4,479$) ve ulusal hakem ($x=4,511$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İl hakem ($x=4,882$) ortalama puanlarının, bölgesel hakem ($x=4,479$), ulusal hakem ($x=4,511$) ve klasman hakemi ($x=4,690$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Klasman hakemi ($x=4,690$) ortalama puanlarının, bölgesel hakem ($x=4,479$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Futbol hakemlerinin hakemlik deneyimi değişkeni açısından hakem öz yeterlik ölçeği ortalama puanları ($F=16,930$, $p=0,00$, $p<0,05$) incelendiğinde; il hakemi ($x=4,776$), bölgesel hakem ($x=4,638$), ulusal hakem ($x=4,792$) ve klasman hakemi ($x=4,786$) ortalama puanları, aday hakem ($x=4,496$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İl hakemi ($x=4,776$) ve ulusal hakem ($x=4,792$) ortalama puanları, bölgesel hakem ($x=4,638$) futbol hakemi ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 9. Futbol hakemlerini strese iten faktörlerin klasman değişkenine göre değerlendirilmesi

Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği (FHSİFÖ)	Hakemlik Klasmanı Grupları	n	x	ss	F	p	Fark
Dış Faktör	Aday Hakemler(1)	60	2,983	0,276	23,768	0,00*	1-2
	İl Hakemleri(2)	110	3,736	0,884			1-3
	Bölgesel Hakemler(3)	70	3,329	0,827			1-4
	Ulusal Hakemler(4)	46	4,272	0,658			1-5
	Klasman Hakemleri(5)	42	3,357	0,705			2-3
	Toplam	328	3,538	0,836			2-4
Sosyal Faktör	Aday Hakemler(1)	60	3,307	0,670	29,989	0,00*	3-4
	İl Hakemleri(2)	110	2,404	0,932			4-5
	Bölgesel Hakemler(3)	70	1,891	0,429			1-2
	Ulusal Hakemler(4)	46	2,235	0,917			1-3
	Klasman Hakemleri(5)	42	2,162	0,692			1-4
	Toplam	328	2,405	0,896			1-5
Kişisel Faktör	Aday Hakemler(1)	60	3,173	0,865	2,340	0,06	2-3
	İl Hakemleri(2)	110	2,840	1,053			-
	Bölgesel Hakemler(3)	70	2,869	1,036			-
	Ulusal Hakemler(4)	46	3,252	1,007			-
	Klasman Hakemleri(5)	42	3,038	0,669			-
	Toplam	328	2,990	0,976			-
FHSİFÖ Genel	Aday Hakemler(1)	60	3,167	0,199	8,330	0,00*	1-2
	İl Hakemleri(2)	110	2,940	0,726			1-3
	Bölgesel Hakemler(3)	70	2,651	0,575			1-5
	Ulusal Hakemler(4)	46	3,180	0,703			2-3
	Klasman Hakemleri(5)	42	2,816	0,577			4-3
	Toplam	328	2,938	0,632			-

*($p<0,05$)

Tablo 9’da katılımcı futbol hakemlerinin futbol hakemlerini strese iten faktörler ölçeği ve ölçeğin alt boyutlarına yönelik hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının farklılığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre;

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ’nün ‘‘dış faktör’’ alt boyutunun hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=23,768$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre il hakemi ($x=3,736$), bölgesel hakem ($x=3,329$), ulusal hakem ($x=4,272$) ve klasman hakemi ($x=3,357$) futbol hakemlerinin ortalama puanları, aday hakem ($x=2,983$) futbol

hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İl hakemi ($x=3,736$) ortalama puanlarını, bölgesel hakem ($x=3,329$) ve ulusal hakem ($x=4,272$) futbol hakemleri ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ulusal hakem ($x=4,272$) futbol hakemlerinin ortalama puanları, aday hakem ($x=2,983$), bölgesel hakem ($x=3,329$), İl hakemi ($x=3,736$) ve klasman hakemi ($x=3,357$) futbol hakemi ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ'nün "sosyal faktör" alt boyutunun hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=29,989$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre aday hakemlerin ($x=3,307$) ortalama puanı, il hakemi ($x=2,404$), bölgesel hakem ($x=1,891$), ulusal hakem ($x=2,235$) ve klasman hakemi ($x=2,162$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İl hakemi ($x=2,404$) ortalama puanlarının, bölgesel hakem ($x=1,891$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ'nün "kişisel faktör" alt boyutunda hakemlik klasmanı değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Katılımcı futbol hakemlerinin FHSİFÖ geneli hakemlik klasmanı değişkeni açısından ortalama puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlemlenmektedir ($F=8,330$, $p=0,00$, $p<0,05$). Tespit edilen farklılığın kaynaklandığı grupları belirlemek amacıyla uygulanan post-hoc sonucunda hakemlik klasmanı değişkenine göre aday hakemlerin ($x=3,167$) ortalama puanı, il hakemi ($x=2,940$), bölgesel hakem ($x=2,651$) ve klasman hakemi ($x=2,816$) ortalama puanlarından daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İl hakemi ($x=2,940$) ve ulusal hakem ($x=3,180$) ortalama puanları, bölgesel hakem ($x=2,651$) ortalama puanlarından istatistiksel olarak daha yüksektir.

Tablo 10. Futbol hakemlerini strese iten faktörler ölçeği ve hakem öz yeterlik ölçeği arasındaki ilişki tablosu

		FHSİFÖ Genel	HÖYÖ Genel
FHSİFÖ Genel	r	1	-,194**
	p		0,00
	n	328	328
HÖYÖ Genel	r	-,194**	1
	p	0,000	
	n	328	328

Tablo 10 Futbol Hakemlerini Strese İten Faktörler Ölçeği ve Hakem Öz Yeterlik Ölçeği arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Mevcut bulgu futbol hakemlerini strese iten faktörler ile hakem öz yeterliği arasında negatif yönlü zayıf düzeyde anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde, Futbol hakemlerinin öz-yeterlik düzeyleri ve strese iten faktörleri incelediğimiz çalışmada; futbol hakemlerini strese iten faktörlerde cinsiyet ve görev yapılan klasman değişkenlerinde farklılık gözlemlenirken, öz-yeterlik düzeyinde medeni durum, yaş, deneyim yılı ve görev yapılan klasman değişkenlerinde anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Çakmak tarafından 2011'de aktif futbol hakemleri üzerine yapılan çalışmada; öz-güven düzeyi düşük olan hakemlerin stres düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca hakemlerin stres düzeylerinde etkili olan deneyim yılı, medeni durum, psikolojik durum, özgüven eksikliği, aile ve sosyal ortamda yaşanan huzursuzluk,

yetersiz fiziksel düzey, deneyimsizlik, maçın kontrolünü kaybetmek ve güdülenme noksanlığı gibi birçok farklı faktör yüksek düzeyde strese sebebiyet vermektedir (Baştuğ ve ark., 2016). Elde edilen verilere göre, öz-yeterlik düzeyi kadın hakemlerde düşük oranda iken, erkek hakemlerde daha yüksektir fakat bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmadığı gözlemlenmiştir (Tablo 2). Bazı çalışmalar, erkek hakemlerinin stres seviyelerinin kadınlara göre daha düşük olduğunu ayrıca özgüven seviyelerinin de kadınlara göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir (Baştuğ ve ark., 2016). Bu durum çalışmamızın sonucunu da destekler niteliktedir. Çalışmamızın aksine Sarıdede (2018) voleybol hakemlerinin öz yeterlikleri üzerine yaptığı çalışmada erkek hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin kadın hakemlere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Diotaiuti ve arkadaşları (2017) hentbol hakemleri ile yaptıkları çalışmada hakemlerin öz-yeterlik düzeylerini incelemiş ve bu çalışmanın sonuçlarına benzer sonuçlar elde etmişlerdir.

Futbol hakemlerini strese iten faktörler cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kadın futbol hakemlerinin ortalamaları erkek futbol hakemlerine göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3). Futbol hakemlerinin olumsuz duygusallık ve stres seviyelerinin ele alındığı bir araştırmada, kadın ve erkek futbol hakemlerinin stres seviyeleri arasında anlamlı düzeyde fark bulunmamış fakat kadın hakemlerin erkek hakemlere göre olumsuz duygu seviyelerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Can ve ark., 2011). Akdağcık (2023) voleybol hakemlerinin iş stres düzeylerini incelediği çalışmada kadın hakemlerin stres düzeylerinin erkek hakemlerden yüksek olduğunu tespit etmiştir. Kadın futbol hakemlerinin katılımlarının çok yoğun olmaması ve hakemlik geçmişlerinin eski olmaması, futbol branşının erkeklerin egemenliğinde olduğunun düşünülmesi, psikolojik ve sosyal baskıyı çoğalttığı, futbol hakemliği yapan kadınların stres seviyelerini artırdığı düşünülmektedir.

Araştırma bulguları, futbol hakemlerinin yaşlarına göre öz-yeterlik düzeylerinin incelenmesi sonucu genel öz yeterlik ortalama puanları arttıkça hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin yükseldiği gözlemlenmiştir (Tablo 4). Çalışmamızın aksine Sevinç ve ark., (2021) voleybol hakemleri üzerine yaptıkları çalışmada yaş değişkeni açısından hakemlerin öz yeterlik genel puanlarında bir farklılaşma gözlemlenmemiştir. Ancak çalışmamıza paralel olarak Myers ve ark., (2012) yaptığı çalışma yaş arttıkça hakemlerin öz yeterlik düzeylerinin de arttığı rapor edilmiştir. Bu durum yaşın ilerlemesi nedeniyle hakemlerin tecrübe, öz güven ve hakemlik becerilerinin artmasıyla birlikte ortaya çıkan olağan bir durum olarak yorumlanabilir.

Araştırmamızda yapılan testler sonucunda futbol hakemlerinin yaşlarına göre futbol hakemlerini strese iten faktörler incelendiğinde, futbol hakemlerinin yaşları azaldıkça stres düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir (Tablo 5). Çalışmamızın aksine Çoban'ın (2019) futbol hakemleri üzerine yaptığı çalışmada hakemlerin iş stresi ortalama puanlarının yaş değişkenine göre farklılaşmadığı gözlemlenmiştir. Ancak alan yazın incelendiğinde hakemlerin yaşları arttıkça stres düzeylerinin azaldığı yönünde çalışmalar yer almaktadır (Can ve ark., 2011; Akdağcık, 2023). Bunun nedenin futbol hakemlerinin deneyimleri arttıkça futbol ortamının stresli sürecine uyum sağladığı ve bu sebeple stresi doğal bir süreç olarak değerlendirerek tolere etmesi olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın bulguları, futbol hakemlerinin hakemlik deneyimlerine göre öz-yeterlik düzeyleri incelendiğinde, futbol hakemlerinin deneyimleri arttıkça öz-yeterlik düzeylerinin de artış gösterdiği belirlenmiştir (Tablo 6). Çalışmamızın aksine Sevinç ve ark., (2021) voleybol hakemlerinin öz yeterliklerini inceledikleri çalışmada iletişim ve fiziksel yeterlik alt boyutunda hakemlik deneyimi değişkeni açısından farklılaşma olmadığını belirtmişlerdir. Çalışmamıza paralel olarak Aguilar ve ark., (2021) İspanyol futbol hakemlerinin öz yeterlikleri üzerine

yaptığı çalışmasında hakemlik deneyimi arttıkça futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin de arttığını belirtmiştir. Bu durumun hakemlik yılının artmasıyla deneyimin de beraberinde gelmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmamızda yapılan testlerin bulgularında hakemlik deneyimi değişkeni açısından futbol hakemlerinin strese iten faktörler düzeyleri incelendiğinde, 1-3 yıldır hakemlik yapanların dış faktör alt boyutu ortalama puanları, 4-6, 7-10 ve 11 ve üstü yıldır hakemlik yapanlardan daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Yine hakemlerin sosyal faktör alt boyutunda 1-3 yıldır hakemlik yapanların ortalama puanları 4-6, 7-10 ve 11 ve üstü yıldır hakemlik yapanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin kişisel faktör alt boyutu ve genel ortalaması incelendiğinde futbol hakemlerinin deneyim yılı değişkeni açısından farklılaşmadıkları tespit edilmiştir (Tablo 7). Koca'nın (2018) futbol hakemlerini strese iten faktörleri incelediği çalışmada dışsal faktörler ve sosyal faktörlerle hakemlik yılı değişkeninin düşük düzeyde bir ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Görün ve Efek (2020) futbol hakemlerinin algılarına stres düzeylerini inceledikleri çalışmada deneyim yılı değişkeni açısından hakemlerin stres düzeylerinin farklılaşmadığını belirlemişlerdir. Bu sonuç bizim çalışmamızı da destekler niteliktedir. Deneyimi düşük hakemlerin psikolojik açıdan dayanıklılığı daha düşük olabilir bu sebeple sosyal çevreden ya da dışsal faktörlerden etkilenme ihtimallerinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeyleri klasman değişkeni açısından incelendiğinde; aday hakemlerin hemen tüm alt boyutlarda ve hakemler için öz yeterlik ölçeği genel ortalama puanları diğer hakemlerden daha düşük düzeydedir (Tablo 8). Sevinç ve ark., (2021) voleybol hakemleri ile yaptıkları çalışmada ulusal düzeydeki voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerinin aday hakem ve il hakemlerinden daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir. Aksu'nun (2016) farklı klasmanlardaki futbol hakemlerinin öz yeterlik düzeylerini incelemek üzerine yaptığı çalışmada ise ulusal yardımcı, ulusal, bölgesel yardımcı ve bölgesel hakemler gibi farklı klasmanda görev yapan hakemlerin il hakemlerinden daha yüksek öz yeterlik düzeylerine sahip olduklarını gözlemlemiştir. Bu çalışmalar bizim çalışmamızla da paralellik göstermektedir. Hakemlik müsabaka sürecinde birçok karar verme özelliği isteyen bir meslektir ve bu süreçte oyun bilgisi kıdemli hakemlerde daha yüksek olmakla birlikte bu durum baskı altında kalma ve karar verme süreçlerinde de kıdemli hakemler açısından olumlu yansımaktadır.

Araştırmada yapılan testler sonucu futbol hakemlerini strese iten faktörlerin klasman değişkeni açısından incelendiğinde; aday hakemlerin dış faktör ortalama puanlarının diğer tüm hakemlerden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Yine hakemlerin sosyal faktör alt boyutunda aday hakemlerin ortalama puanları diğer tüm klasmanlarda görev yapan hakemlerin ortalama puanlarından daha yüksek olduğu ve il hakemlerinin ortalama puanlarının da bölgesel hakemlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin kişisel faktörler alt boyutunda farklılaşma gözlemlenmezken, ölçeğin genel ortalaması ele alındığında aday hakemlerin ortalama puanlarının il hakemleri, bölgesel hakemler ve klasman hakemlerinden daha yüksek olduğu, il hakemlerinin ortalama puanlarının bölgesel hakemlerden yüksek olduğu ve ulusal hakemlerin ortalama puanlarının da bölgesel hakemlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 9). Ekmekçi (2008), basketbol hakemleri üzerine yaptığı çalışmada klasman değişkeni açısından hakemlerin stres kaynakları ile baş etme yöntemlerinde farklılaşma gözlemlememiştir. Güven (2016) futbol hakemleri üzerine yaptığı çalışmada stresle başa çıkma yöntemlerin klasman değişkeni için bir farklılaşma olmadığını belirtmiştir. Akdağcık (2023) voleybol hakemlerinin iş stres düzeylerini incelediği çalışmada klasman değişkeninin hakemler üzerinde önemli bir değişken olduğu sonucunu bulmuştur bu bizim çalışmamızı destekler niteliktedir. Benzer biçimde Erdem (2015) güreş hakemleri üzerine yaptığı

çalışmasında hakemlerin klasman değişkenine göre stresleri üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Bunun nedeninin aday hakemlerin deneyimsiz olması nedeniyle verilen kararların maç üzerindeki etki düzeylerinin ve aldıkları sorumlulukların kaygı ve stres kaynağına dönüşme ihtimali olduğu değerlendirilmektedir.

Futbol hakemlerini strese iten faktörler ile hakemlerin öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde negatif yönlü ve zayıf bir ilişki belirlenmiştir. Bu durum literatür de yer alan çalışmalarla uyumludur. Guillén ve Feltz'in (2011) hakem öz-yeterliği modelinde yüksek öz-yeterliğe sahip hakemlerin daha düşük stres yaşadığı öne sürülürken, Myers, ve ark., (2012) geliştirdiği hakem Öz-Yeterlik Ölçeği'ne yönelik araştırması da stresle ilişkili değişkenlerin öz-yeterlik kaynakları arasında yer aldığını göstermektedir. Benzer biçimde, futbol hakemleri üzerine yapılan bir çalışmada stresin performansı olumsuz etkilediği, buna karşın yüksek öz-yeterliğin bu süreci dengeleyebildiği belirtilmiştir (Koca ve Yıldız, 2018). Bu nedenle, elde edilen negatif korelasyon, stres arttıkça öz-yeterlik inancının zayıfladığı ve bunun performans üzerinde olumsuz bir etki yaratabileceği yönündeki teorik beklentilerle tutarlıdır.

Sonuç olarak kadın futbol hakemlerini strese iten faktörlerin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Futbol hakemlerinin yaşı arttıkça öz yeterlik düzeyleri de artış göstermektedir. Yine futbol hakemlerinin deneyimi arttıkça öz yeterlik düzeyi artmaktadır. Futbol hakemlerinin kıdemi yükseldikçe öz yeterlik düzeyleri artarken strese iten faktör düzeyleri düşmektedir. Mevcut çalışmadaki bulguları değerlendirdiğimizde kadın hakemlerimizin daha yüksek öz yeterlik düzeylerine erişebilmeleri için daha çok müsabaka yönetmeleri etkili olabilir. Yaş ve deneyim arttıkça bireylerin karakteristik olgunlukları ve tepki esnekliklerinin daha güçlenmesi nedeniyle hakemlerin daha özgüvenli ve dolayısı ile kendilerini daha yeterli hissetmeleri olağandır.

Tüm bu bilgiler ışığında, hakemlerin aday hakemlik sürecinden başlayarak öz-yeterlik düzeyleri ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Bunun akabinde futbol hakemlerine yönelik yapılan bu çalışmanın hakemlerin takım sargınlığı düzeylerini ve öz-yeterliklerini anlamak adına daha geniş ve farklı branşlarda hakemle yapılması gerekmektedir. Yine yapılacak yeni çalışmalar nezdinde hakemlerin kişilik özelliklerinin de öz-yeterlik ve takım sargınlıkları üzerindeki etkisinin araştırılması da konu bakımından literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aguilar, J. L., Castillo-Rodriguez, A., Chinchilla-Minguet, J. L., & Onetti-Onetti, W. (2021). Relationship between age, category and experience with the soccer referee's self-efficacy. *PeerJ*, 9, e11472.
- Akdağcık, İ. U. (2023). Voleybol hakemlerinin iş stres düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 1-9.
- Aksu, A. (2016). *Farklı klasmanlardaki futbol hakemlerinin karar verme stilleri ve özgüven düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ.
- Babacan, D. (1991). *Türkiye'de Futbol Hakemliği*. İstanbul: Eğitim Yayınları.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological review*, 84(2), 191.
- Baştuğ, G., Duman, S., Akçakoyun, F & Karadeniz, F. (2016). Football referees; stress, self-confidence, decision making Futbol hakemlerinde; stres, özgüven, karar verme. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5399-5406.
- Can Y., Çoban Ü & Soyer F. (2011). Negatif duygusallığın stres üzerindeki etkisi: faal futbol hakemleri üzerinde bir araştırma. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(2), 165-174.
- Çakmak, T. M. (2011). *Faal futbol hakemlerinin stres kaynaklarının tespiti*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Çattık, M., & Aksoy, V. (2018). Gelişimsel yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin sosyal destek, öz yeterlik ve yaşam doyum düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(195).
- Çoban, Ü. (2019). Futbol Hakemlerinin İş Stresi ve İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: 3. Bölge Hakemleri Üzerinde Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science*, 74(74), 472-485.
- Dinç, A. (2017). Futbol Hakemlerinin Klasmanlarına Göre Mesleki Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi (10. Bölge Örneği). *Iğdır University Journal of Social Sciences*, (13).
- Diotaiuti, P., Falese, L., Mancone, S., & Purromuto, F. (2017). A structural Model of Self-efficacy in Handball Referees. *Frontiers in psychology*, 8, 811.
- Durna, E. (1997). *Türkiye'de futbol ve hakem*. Yıldızlar Matbaacılık. İstanbul.
- Ekmekçi, R., (2008). *Basketbol hakemlerinin stres kaynakları ile stresle başa çıkma yöntemlerinin tespiti ve önleyici yönetsel uygulamaların geliştirilmesi*. Yayımlanmış Doktora tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Erdem T. (2015). *Güreş hakemlerinin stres kaynakları ve başa çıkma yöntemleri*. Yayımlanmış Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Görün, L., & Efek, E. (2020). Futbol hakemlerinin benlik saygıları ve karar verme stilleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Düzce örneği). *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(52), 957-968.
- Guillén, F., & Feltz, D. L. (2011). A conceptual model of referee efficacy. *Frontiers in psychology*, 2, 25.
- Güllü, S., & Yıldız, S. M. (2019). Stres kaynaklarının futbol hakemlerinin performansına etkisinin incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(1), 146-155.
- Güven, T.H., (2016). *Futbol hakemlerinin yaşam kalitesi düzeyleri ile stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk niversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Jex, S. M. (1998). Stress and job performance: Theory, research, and implications for managerial practice. *Sage Publications Ltd*.
- Kahyaoğlu, M. & Yangın, S. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının mesleki öz yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 73-84.
- Karaçam, A. & Pulur, A. (2017). Hakemler için mesleki haz ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması-HİMHÖ. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 35-45.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 15. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Koca, S., & Yıldız, S. M. (2018). Futbol hakemlerini strese iten faktörler, iş tatmini ve iş performansı ilişkisinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 195-207.
- Myers, N. D., Feltz, D. L., Guillén, F. & Dithurbide, L. (2012). Development of, and initial validity evidence for, the Referee Self-Efficacy Scale: A multistudy report. *Journal of sport and Exercise Psychology*, 34(6), 737-765.
- Okutan, M., & Tengilimoğlu, D. (2002). İş ortamında stres ve stresle başa çıkma yöntemleri: bir alan uygulaması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(3), 15-42.
- Orta L. (2000). Dünya’da ve Türkiye’de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi Semineri, Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, Çanakkale.
- Radnedge, K. (1994). *The Ultimate Encyclopedia of Soccer*. London.
- Sarıdede, Ç. (2018). *Voleybol hakemlerinin öz yeterlik düzeyleri ve karar verme becerilerinin incelenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Schneiderman, N., Ironson, G & Siegel, S. D. (2005). Stress and health: psychological, behavioral, and biological determinants. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1, 607-628.
- Sevinç, K., Gerek, Z. & Arslan, E. (2021). Voleybol hakemlerinin empatik eğilimleri ve hakem öz yeterliliklerinin incelenmesi. *Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi*, 3(1), 26-36.
- Şirin, T. (2021). Futbol hakemlerinin algıladıkları stres kaynakları ve yaşam doyumlarının incelenmesi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 4(2), 294-307.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistic* (6. bs.). USA: Pearson.
- Tiryaki, Ş. (2000). *Spor Psikolojisi*. Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Yetim, A., & Cengiz, R. (2010). *İletişim ve Spor*. Berikan Yayınevi
- Yıldırım, İ. (2015). Revised version of physical education teachers’ self-efficacy scale. *Journal of Human Sciences*, 12(1), 870-886.
- Yıldız, S. M. (2017). Sosyal mübadelenin içsel pazarlama ve iş performansı arasındaki aracılık etkisi. *Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 19(1).